Polşa Respublikasının
Bakıdakı Səfirliyi

Mətnin müəllifi: Voyçex Quretski
Layihənin koordinatoru: Yoanna Senkeviç
Tərcüməçilər: Sonya Piriyeva və Vüsalə Mustafayeva
Dizayn və tərtib: Katajına Kaleta
Şəkillər © by Polşa Respublikasının Bakıdakı Səfirliyi

Copyright © by Polşa Respublikasının Bakıdakı Səfirliyi
Bakı 2012
Bütün hüquqlar qorunur.

ISBN 978-83-931728-1-8

Bakıda Polyak Məkanları

Polşa ilə Azərbaycan arasında ilk yaxın əlaqələr **XVI əsrə** təsadüf edir. Azərbaycanı öz tərkibinə daxil etmiş Fars dövləti Avropada özünə Osmanlı İmperiyasına qarşı tərəfdaş axtarırdı. Porta Dövləti ilə münaqişədə olan Polşa İran şahları üçün ideal müttəfiq idi. Qafqaz yollarında hər iki tərəfin **nümayəndələri və diplomatik agentlər** peydə olmuşdur. Onlar Polşada məşhur "şərq" malları – parça, soyuq silah, zərgərlik məmulatları və ədviyyatları buradan alan **tacirlərə** qoşurdular. Səyyahların üçüncü qrupunu **missionerlər** təşkil edir. XVII və XVIII əsrlərdə tarixi Azərbaycanın demək olar ki bütün böyük şəhərlərində Dominikan, karmelitlər və yezuit missiyaları fəaliyyət göstərirdi. Həmin missiyalarda olan rahiblərin çoxu polyak mənşəli idi.

Polşanın bölüşdürülməsi, həmçinin Qafqazın ruslar tərəfindən işğalı nəticəsində Varşava və Bakının bir dövlətdə birləşməsi XIX əsrdə əlaqələrin intensivləşməsinə səbəb oldu. Azərbaycana o zaman səfər edən, sayı şişirtmədən minlərlə olan həmyerlilərimizi iki qrupa ayırmaq olar. **Birinci qrup**, adətən buradakı qarnizonlarda (Qafqazı "isti Sibir" adlandırırdılar) cəza hərbi xidməti çəkməyə məhkum olan **sürgün edilmişlərdən ibarət idi. İkinci qrupa isə buraya iş, karyera qurmaq, pul qazanmaq üçün könüllü olaraq gələnlər daxil idi.** Çox vaxt bu insanlar yüksək ixtisaslı olan mütəxəssislər idi: müxtəlif sahələrin mühəndisləri, memarlar, həkimlər və alimlər.

Polşadan Qafqaza qazanc arxasınca mühacirət **XIX əsrin ikinci və üçüncü dekadasında** yüksəlmişdir və bu **Bakıda neft bumu** ilə bağlı idi.

[1] Bəziləri --həm birinci, həm də ikinci qrupdan olanlar özlərindən sonra adətən rəngli və çox maraqlı, lakin qayda olaraq ilk nəşrdən dəyişilməyən çap olunmuş xatirələrini qoymuşdular. (bu əsərlərin bir hissəsi Milli Rəqəmsal Kitabxananın səhifəsində yerləşdirilib: http://www.polona.pl/dlibra).

653

"Neft həyəcanı"na qədər kiçik şərq şəhəri olan Azərbaycanın paytaxtı qısa bir zamanda bir neçə yüz minli qərbləşmiş metropolisə çevrildi. **XX əsrin əvvəlində Bakı dünya neftinin yarıdan çoxunu istehsal edirdi!** I dünya müharibəsi başlanmazdan öncə Bakıdakı polyak koloniyası bir neçə min üzvü olan, möhkəm və olduqca zəngin cəmiyyət idi.

Azərbaycan neft sənayesi ilə bağlı ən məşhur polyaklar mühəndislər idi: **Vitold Zqlenitski** (1850-1904) və **Pavel Pototski** (1879-1932). Zqlenitski dünyada ilk dəfə olaraq dənizin dibindən neft çıxartmaq fikrinə gəlmiş və bunun üçün lazım olan cihazların layihəsini hazırlamışdı. İdeya həddindən artıq yenilikçi olduğu üçün rədd olunmuşdur. Lakin Bakı Körfəzinin bir hissəsini torpaqla dolduran (Zqlenitski tərəfindən təyin olunan yerdə) və bu üsulla neft yataqlarını yaradan başqa bir mühəndis bu ideyanı müəyyən dərəcədə realizə etmişdir. Geologiya və neft hasilatı sahəsində xidmətlərindən başqa, Vitold Zqlenitski Myanovski adına Kassa fonduna Suraxanı neft yatağından əldə edilən gəlirləri verərək, tarixdə polyak elminin ən səxavətli sponsoru oldu. Bolşeviklər tərəfindən neft yataqlarının milliləşdirilməsinə qədər kassanın hesabına 1.773.917 rubl (təqribən 2.400.000 o zamanki dollar) dəyərində məbləğ köçürülmüşdü.

Neft maqnatları – **polyak Rılskilər ailəsi**, mühəndis və Xəzər Dənizini Qara Dənizlə birləşdirmiş ilk neft kəmərinin inşaatçısı, həmçinin *"Qafqaz Xatirələri"* kitabının müəllifi, **Tadeuş Vıqanovski** (güman ki, 1877-1926), eyni zamanda, Azərbaycanda su kəmərlərini çəkən **Stefan Skjıvanı** (1876-1932) xatırlamağa dəyər.

Yeri gəlmişkən, Bakıda geoloqlar – Polşada ilk əvvəl Krınitsada mineral suyun mənbələrini kəşf edən və bu suya öz soyadını verən **Rudolf Zuber** (1858-1919) və **onun oğlu Stanislav** (1893-1947), həmçinin körpü inşaatçıları – **Stanislav** (1810-1899) və **Mixal** (1854-1932) **Kerbecovlar** da olmuşlar.

Polyaklar Bakının memarlığında ən böyük iz qoydular. Bakının sürətlə çiçəklənmə dövrünə düşən 22 il ərzində, şəhərin baş memar vəzifəsini, ardıcıl olaraq, dörd polyak icra edirdi: **Yuzef Qoslavski** (1865-1904, 1892-1904-cu illərdə Bakı şəhərinin memarı), **Kazimej Skureviç** (1866-1950, 1904-1907-ci illərdə memar), **Yuzef Ploşko** (1867-?, 1907-1910-cu illərdə memar) və **Konstantı Borısoqlebski** (?-?, 1910-1914-cü illərdə memar). Hamısı inzibati vəzifəni icra etməkdən və Bakının tikilmə planına töhfəsindən əlavə, bacarıqlı layihəçi olmuş və özlərindən sonra şəhərin rəmzlərinə çevrilmiş obyektləri qoymuşdular. Bu dördlükdən əlavə, **Eugeniuş Skibinski** də (1858-?, Bakı Dəmir Yol Vağzalının ortaq layihəçisi) seçilirdi.

Möhtəşəm polyak həyatına I dünya müharibəsi son qoydu (həmyerlilərimiz xeyriyyə cəmiyyətlərini yaradır, jurnallar nəşr edir, həmçinin ödəmələri yığaraq rəğbət oyadan katolik kilsəni neoqotik üslubunda inşa edirdilər). Polyakların bir hissəsi elə o zaman köçüb getmiş, qalanları isə 1918-1920-ci illərdə mövcud müstəqil Azərbaycan Demokratik Respublikasının devrilməsi və ölkənin Sovet Rusiyasına birləşməsindən sonra buranı tərk etmişdir. Burada bir neçə nəfər qaldı, onlardan, mühəndislər, **Pavel Pototski** və **Pavel Koqnovitski** idilər.

Stefan Jeromskinin (1864-1925) *"Yazın əvvəlində"* kitabı Polşa və Azərbaycan arasındakı əlaqələri birləşdirən simvol kimi tanımaq olar. Hətta Qafqazla maraqlanmayanlar bilirlər ki, bu, ən məşhur polyak əsərlərindən birinin əhvalatı Bakıda başlayır və burada cavan Sezarı Barıka *"bir neçə köhnə dostları ilə birgə dərslərdən qaçıb ətrafda avaralanır, hətta gecələr küçələrdə, çuxur və yolsuzluqda, zərdüştilik məbədləri və köhnə məscidlərin xarabalıqlarında gəzib dolaşırdı".*

"Yazın əvvəlində" hekayəsində təsvir olunan şüşə evlər 80 il sonra, məhz ikinci neft bumunu yaşayan Azərbaycanda tikilməyə başlayır. Təəssüflər olsun ki, hal hazırda yağışdan sonra göbələk kimi artan şüşə bina, apartament, sərgi salonları və ticarət mərkəzləri artıq polyak memarlarının işlərinə aid deyil.

Bakı və Abşeron

1. Mühəndis, Pavel Pototskinin məzarı
2. Yuzef Qoslavskiyə xatirə lövhəsi
3. Yuzef Qoslavski:
   - 3a. Bakı Şəhər Dumasının binası
   - 3b. Yaşayış binası
   - 3c. Müsəlman Qız Məktəbi
   - 3d. Tağıyev Sarayı
   - 3e. Yaşayış binası
   - 3f. Tağıyevin villası
   - 3g. Tağıyevin toxuculuq fabriki
4. Kazimej Skureviç:
   - 4a. Dövlət Bankının binası
   - 4b. Rotşildlərin kontoru
   - 4c. Tağıyev pasajı
5. Yuzef Ploşko:
   - 5a. "İsmailliyə" binası
   - 5b. Murtuza Muxtarov Sarayı
   - 5c. "Yeni Avropa" Mehmanxanası
   - 5d. Yaşayış binaları
   - 5e. Kərbalai İsrafil Hacıyevin Sarayı
   - 5f. Ağa-Musa Nağıyevin evi
   - 5g. "Fenomen" kinosu
   - 5h. Hacı Sultan Əli Məscidi
   - 5i. Amiraslanovlar evi
   - 5j. Yaşayış binaları
   - 5k. Rılski ailəsinin köhnə evi
6. Konstantı Borısoqlebski - "Olqinski dükanları" binası
7. Eugeniuş Skibinski:
   - 7a. Vağzalının binası
   - 7b. Ağabala Quliyevin yaşayış evi
8. Leopold və Mstislav Rostropoviçlərin ev-muzeyi
9. Müqəddəs Məryəm katolik kilsəsinin yerləşdiyi məkan
10. Müqəddəs Məryəmin Qüsursuz Döllənməsi Katolik kilsəsi
11. Yanuş Korçak və Məmməd Tağı Sidqinin xatirə lövhəsi
12. "Farıs" jurnalının keçmiş binası
13. Bakı Slavyan Universitetində Polyak Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi
14. Nargin adası (Böyük Zirə)

1. Mühəndis Pavel Pototskinin məzarı (1879-1932)

Bakı, Bibi-Heybət neft yataqları

Mühəndis, **Pavel Pototski** Peterburqda anadan olmuş, elə orada məktəbi bitirmişdir. Bakıya 1910-cu ildə, Bakı Körfəzinin bir hissəsini torpaqla doldurmaq üçün gəlmişdir. Artıq o zamanlar dənizin dibində çoxsaylı neft yataqlarının mövcudluğu haqqında fikirlər var idi (bunu Bakıda fəaliyyət göstərən başqa polyak mühəndisi, Vitold Zqlenitski deyirdi), lakin onları hasil etmək alınmamışdır.

Layihə iyirmi ildən artıq davam etmişdi. Ölümcül xəstə, kor mühəndis - görmə qabiliyyətini hələ 1919-cu ildə itirməyə başladı – həyatının son dəqiqələrinə qədər işlərə rəhbərlik edirdi (işlər tam 1933-cu ildə bitmişdir). Mühəndisin qəhrəmanlığı Marqarita Aliqerini ilhamlandırmış və şairə *"Qoca"* adlı əsərini həsr etmişdir. Onun haqqında həmçinin Maksim Qorkiy də yazmışdır.

Pototski öz vəsiyyəti ilə, Bibi-Heybətdə, özü yaratdığı dənizin sahilində, neft nasosları və qazma platformalarının əhatəsində dəfn edilmişdir. 2004-cü ilin sonunda qəbir tələf olunmuşdur – baş daşı sındırılmış, məzarı əhatə edən hasar isə demək olar ki dağılmışdır (çox güman ki, orada yük maşını keçmişdir). Polşa Respublikasının Bakıdakı Səfirliyinin səyləri nəticəsində Polşa üçün simvolik və vacib olan bu məkan Şəhidlik və Mübarizə Xatirəsinin Qorunması üzrə Şuranın təqdim etdiyi vəsaitlə yenidən qurulmuşdur. Layihənin müəllifi, polyak və şərq elementlərini birləşdirən heykəltəraş, Rizvan Babayevdir.
Bərpa olunmuş qəbirdaşının açılışı 2005-ci ilin 9 noyabr tarixində keçirilmişdir. Polşadan gələn nümayəndə heyətləri buraya əklil qoyur.

2. Memar, Yuzef Qoslavskiyə (1865-1904) həsr olunmuş xatirə lövhəsi

Bakı, Mirzə İbrahimov küç., 11

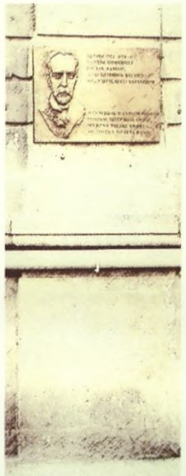

Yuzef Qolsavski Varşavada anadan olub, Peterburq şəhərində Mülki Mühəndislər Institutunu bitirib. 1891-ci ildə Bakıya gəlmiş, bir il sonra isə şəhərin baş memarı olmuş və bu vəzifəni vaxtsız ölümünə qədər yerinə yetirmişdir. Eyni zamanda, əsasən Azərbaycanlı neft maqnatı, Zeynalabdin Tağıyevin sifarişi ilə özü layihələr hazırlayırdı.
Azərbaycan memarlıq tarixinin eksperti və polyak memarlarının fəaliyyətini təbliğ edən prof. Şamil Fətullayev-Fiqarovun qeyd etdiyi kimi: *"Qoslavski tikinti bumunu yaşayan şəhərə gəldi. Bu həm şəhərin planlaşdırılmış tikintisinin, "neft həyəcanı" adlandırılan xaosun öhdəsindən gəlməyin, həm də ucaldılan binalara qarşı tələblərin yüksəlməsinin başlangıcı idi. Artıq zəngin sənayeçilər azsaylı yerli mütəxəssislərin həddindən artıq işlə yüklənmiş və arxitektonik fantaziyaya malik olmayan layihələrindən razı qalmırdılar".*

Polyak memarı tərəfindən layihələşdirilmiş binalar - xüsusilə monumental, lakin incə qülləsinə görə çox yüngül görünən Nikolayevski 4 (hazırda İstiqlaliyyət küçəsi) ünvanında yerləşən Bakı Şəhər Dumasının binası Azərbaycan paytaxtının görünüşünü həmişəlik dəyişdirdi. Bəlkə də Qoslavskinin, diqər polyak inşaatçıları kimi, qərb memarlıq incəsənətini yerli motivlərlə birləşdirməyi və yerli materiallardan, əsasən Abşeron əhəngdaşından istifadə etməyi öyrəndiyi üçün bu binalar ətrafdakı binalarla vəhdət yaratdı.

Mirzə İbahimov 11 küçəsində yerləşən binada neft bumunun dövründən mebellə təchiz edilmiş mənzil qalıb (sahiblər, İrina və Vera Trofimovlar ilə əlaqə saxladıqdan sonra oranı ziyarət etmək olar). Orada Yuzef Qoslavskinin, həmçinin rus şairi, Sergey Yeseninin (1895-1925) əşyaları qorunub saxlanılır. Burada onun gitarası, bir neçə avtoqraf, həmçinin ailə əfsanəsinə görə şairin spirtli içkinin təsiri altında olduqda güllə atdığı bufet var.

1902-1904-cü illərdə, çox güman ki, burada yaşayan Qoslavskinin xatirə lövhəsi 2008-ci ilin 11 iyun tarixində Polşa Respublikasının Birinci Xanımı, Maria Kaçınska tərəfindən açılmışdı.

3. Yuzef Qoslavski tərəfindən Bakıda layihələşdirilmiş əsas binalar

3a.

Bakı Şəhər Dumasının binası, Nikolayevski küçəsi 4 (hazırda İstiqlaliyyət küçəsi, binada bu günlərdə də Bakı Hakimiyyəti öz vəzifəsini yerinə yetirir), 1899/1900-1904.

3b.

Nikolayevski 27 küçəsində yerləşən (hazırda İstiqlaliyyət küçəsi) yaşayış binası, 1893-1894.

3c.

Nikolayevski 8 küçəsində (hazırda İstiqlaliyyət) yerləşən Müsəlman Qız Məktəbi, (binada hazırda Hüseyn Cavidin Muzeyi yerləşir), 1898-1901.

3d.

Qorçakovskaya 4 küçəsində (hazırda Tağıyev) H.Z. Tağıyev Sarayı (hazırda orada Azərbaycan Tarix Muzeyi yerləşir), 1893-1902.

3e.

Vorontsova 19 küçəsində yerləşən Məlikovun üçmərtəbəli yaşayış evi (hazırda Səfərli küç.), 1893-1897.

3f.

H.Z. Tağıyevin Abşeronun Mərdəkan kəndindəki villası (bina botanik bağının sahəsində yerləşir), 1893-1895.

3g.

H.Z. Tağıyevin Abşeronun Zığ qəsəbəsində toxuculuq fabriki, 1896-1899.

4. Kazimej Skureviç (1866-1950) tərəfindən layihəsi hazırlanmış əsas binalar

Kazimej Skureviç Peterburq Mülki Mühəndislər İnstitutunu bitirmişdir (1894-cü ildə). Bakıya bir il sonra, Yuzef Qoslavskinin dəvəti ilə gəlmişdir. 1904-1907-ci illərdə şəhərin baş memarı vəzifəsini icra etmişdir. İnzibati vəzifədən əlavə olaraq, müxtəlif obyektlərin layihələrini hazırlayırdı. Bakı üçün ilk əvvəl, **Xəzər Dənizinin sahilində yerləşən** XX əsrin ilk illərində "yaşıl memarlıq" sahəsində pioner **bulvarın şərik müəllliflik** xidmətində idi. Azərbaycanda on iki il yaşadıqdan sonra, 1905-ci ildə inqilab hadisələrində iştirak etdiyi üçün həbs və katorqaya göndərilməkdən qorxaraq Varşavaya köçüb getdi. Varşavada yerləşən Kral Sarayının bərpa işlərinə rəhbərlik (həmin vaxt orada Stefan Jeromski yaşayırdı) və Krakovdakı Vavel qəsrinin təmirinə nəzarət edirdi. O həmçinin, Suleyuvkda Yuzef Pilsudskinin evinin layihəsinin müəllifi idi, II Dünya Müharibəsindən sonra isə Varşava Politexnik İnstitutunda Memarlıq Fakültəsinin açılışını təşkil etmişdir. **Onun ən məşhur işi Varşavada Veyska küçəsində yerləşən polyak Seyminin binasıdır.**

4a.

Krasnovodsk və Merkuryev küçələrin (hazırda Vurğun küçəsi və Zərifə Əliyeva küçəsi) tinindəki Dövlət Bankının binası, 1897-1899.

4b.

Persidski 13 (hazırda Muxtarov) küçəsindəki Rotşildlərin kontoru (hazırda Azərbaycan Respublika Prokurorluğu), 1897-1899.

4c.

Olqinski 4 küçəsində (hazırda Rəsulzadə küç.) Tağıyev pasajı (sonradan bina ticarət mərkəzinə çevrildi), 1896.

5. Yuzef Ploşko tərəfindən layihələşdirilmiş əsas binalar (1867-?)

Yuzef Ploşko, ondan əvvəlki iki memar kimi, peşə səriştəsini Mülki Mühəndislər İnstitutunda əldə etmişdi. Təhsilini bitirdikdən sonra (1895-ci ildə) Kiyevdə iki il işləmiş və oradan Bakıya gəlmişdi. Azərbaycanın paytaxtına onu Yuzef Qoslavki çağırmışdı. 1907-1910-cu illərdə Ploşko şəhərin baş memarı vəzifəsində çalışırdı.

Sözü bir daha prof. Şamil Fətulayev-Fiqarova verək: *"Ploşkonun Bakıya Qoslavskidən 6 il sonra gəlməsinə baxmayaraq, onun müqayisə olunmayan çətin bir başlanğıcı var idi. Çünki bu altı il fasiləsiz tikinti eldoradosu, sürətli inkişaf və ildırım sürətli karyeraların illəri idi. [...] İstedad və zəhmətsevərliyinin sayəsində Ploşko, müəyyən bir müddətdən sonra, ən məşhur memarlardan biri olmuşdu. Bakıda isə onun monumental, gözəl layihələndirilmiş və icra olunmuş obyektləri ucalmağa başlayırdı. Bunların arasında klassik üslubundan başlayaraq, yüksək Venesiya və fransız qotikasından tutmuş, XX əsrin əvvəlində ən müasir istiqamət olan setsesiyaya qədər üslublarda inşa edilmiş yaşayış, ictimai binalar və dini mahiyyətli olan tikililər var idi".*

Ploşkonun rəğbət oyadan "portfoliosunda" saray və yaşayış binaları, kilsə və məscidlər, mehmanxana və kazinolar yer tapmışlar. O Azərbaycanın paytaxtında fəaliyyət göstərən hərtərəfli yaradıcı insan idi. Yuzef Qoslavskinin Zeynalabdin Tağıyevlə əməkdaşlıq etdiyi müddətdə, Yuzef Ploşko digər Azərbaycanlı neft maqnatlar – Murtuza Muxtarov və ilk əvvəl, Ağa Musa Nağıyevin "saray" memarı kimi fəaliyyət göstərirdi. Həmçinin neft maqnatları olan polyak ailəsi Rılskilər üçün də layihələr hazırlayırdı. 1925-ci ildə, Azərbaycanda otuz il yaşadıqdan sonra, Varşavaya, sonra isə Fransaya yollandı.

5a.

Nikolayevski 10 (hazırda İstiqlaliyyət) küçəsində yerləşən "İsmailliyə" binası (hazırda orada Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti yerləşir), 1908-1913.

5b.

Perskaya 6 (hazırda Muxtarov) küçəsində yerləşən Murtuza Muxtarov Sarayı (hazırda Səadət Sarayı), 1911-1912.

5c.

Qorçakovskaya 13 (hazırda Tağıyev) küçəsində yerləşən "Yeni Avropa" Mehmanxanası, 1910-1913.

5d.

Telefonnaya 4/6 (hazırda 28 May) küçəsində yerləşən dördmərtəbəli əkiz yaşayış binaları, 1907/1908-1910.

5e.

Şemaxinskaya 12 (hazırda Cəfər Cabbarlı) küçəsində yerləşən Kərbalai İsrafil Hacıyevin Sarayı, 1910-1912.

5f.

Molokanski 47 (hazırda Xəqani) küçəsində yerləşən Ağa-Musa Nağıyevin evi, 1912.

5g.

Milli Park, Nefçilər 36 küçəsində yerləşən "Fenomen" kinosu, (hazırda Abdulla Şaiq adına Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrı), 1908-1910.

5h.

Birinci Kannitapinska 75 (hazırda Salatın Əsgərova), Perskaya döngəsi (hazırda Muxtarov) küçəsində yerləşən Haci Sultan Əli Məscidi, 1904-1910.

5i.

Milli Park, Neftçilər 65 küçəsində yerləşən Amiraslanovlar evi (hazırda onun qarşısında fəvvarə yerləşir), 1907.

5j.

Tarqovaya 93 (hazırda Nizami) küçəsi, həmçinin Qoqol 16, Tarqovaya döngəsində yerləşən yaşayış evləri, 1908-1910.

5k.

Rılski ailəsinin köhnə evi – 1919-cu ildə Polşa Respublikasının Konsulluq şöbəsinin binası. Layihəsi Yuzef Ploşko tərəfindən hazırlanmış 1912-ci ildə tikilən dördmərtəbəli bina Polis 11 (hazırkı Məmmədəliyev) küçəsində yerləşir. Polşa Respublikasının Azərbaycan Demokratik Respublikasındakı Nümayəndəliyinin rəhbəri Stefan Rılski idi.

6. Olqinskaya 5 (hazırkı Rəsulzadə) küçəsində yerləşən Bakıda Konstantin Borısoqlebski tərəfindən layihələndirilmiş “Olqinski dükanları” binası

Konstantin Borısoqlebski (doğum və ölüm tarixi təyin olunmayıb) Bakıya 1910-cu ildə gəlib. 1910-1914-cü illərdə şəhərin baş memarı vəzifəsində çalışıb. Azərbaycanın paytaxtında ictimai istifadə obyektlərinin tikintisinə xidmət edib.

7. Bakıda Eugeniuş Skibinski (1858-?) tərəfindən layihələşdirilmiş əsas binalar

Eugeniuş Skibinskinin əsli Şamaxıdan idi. Bakıya kiçik yaşlarında gəlib. Çox güman ki, onun valideynləri Şamaxıda 1859-cu ildə baş verən zəlzələdən sonra oradan köçməyə qərar vermişdilər. 1886-cı ildə Peterburq Təsviri İncəsənət Akademiyasını bitirib Azərbaycana qayıtdı. Bakı yerli hökumətinin memarlıq şöbəsində işləyən ilk polyak idi. 1896-cı ildən Bakı Texniki Məktəbində müəllim kimi fəaliyyət göstərirdi. Eyni zamanda, layihələr də hazırlayırdı. Məmur, tacir, varlı əsnaf və neft sənayesinin ustaları üçün nəzərdə tutulan yaşayış binaları üzrə ixtisaslanırdı. 1900-cu ilə qədər sayı 250-dən çox layihə hazırlamışdı.

7a.

Bakı dəmir yolu vağzalının binası (Euqeniuş Skibinskinin şərik müəllifliyində) Vağzal Azadlıq prospektindən şərqdə, Xətai prospekti və Dilarə Əliyevə küçəsinin arasında, 28 may metrosunun yanında yerləşir.

7b.

Bakıda, Persidski 24 küçəsində (hazırda Muxtarov küçəsi, burada Memarlar Evi yerləşir) Ağabala Quliyevin yaşayış evi, 1899-cu il.

8. Leopold (1892-1942) və Mstislav (1927-2007) Rostropoviçlərin ev-muzeyi

Bakı, Rostropoviçlər küç., 19

Rostropoviçlər ailəsinin ən tanınmış nümayəndəsi şübhəsiz ki, **Mstislav** olmuşdur – violonçel virtuozu, dirijor və sovet dissidenti (1974-cü ildən ABŞ-a mühacirət etmişdir). Çoxları xatırlamır ki, o, bir musiqiçi sülaləsinin varisi olmuş, onun əcdadları isə Polşalı idi. Mstislavın ulu babası, Boqoria zadəganlarından olan **Hannibal Rostropoviç**, Soxaçevin yanında, Skotniklərdə ev tikdirmişdi. O, tez-tez şer yazardı – onlar bu günədək qorunub saxlanılmışdır. Babası, **Vitold Vojçex** (1856-1913), pianoçu, bəstəkar və pedaqoq, Skotniklərdə anadan olmuş, mərkəzi Rusiya, Voronejdə isə vəfat etmişdir. Atası **Leopold** violonçelist və dirijor idi. Bütün həyatı boyunca Rusiyada yaşamışdır, lakin hələ də polyak dilində yaxşı danışa bilirdi.

Mstislav Bakıda anadan olmuşdur. Polyak dilini artıq bilmirdi (bəzi sözləri xatırlayırdı), lakin haralı olduğunu unutmurdu. **Vitold Lutoslavski və Kşıştof Penderetski ilə dostluq edir, müntəzəm olaraq Polşaya baş çəkirdi.** Həyatının son illərində Bakıda tez-tez olarkən əcdadları haqqında böyük həvəslə danışardı.

Muzey Rostropoviçlər ailəsinin 1925-1931-ci illərdə yaşadığı binada yerləşir.

9. Müqəddəs Məryəm katolik kilsəsinin yerləşdiyi məkan

Bakı, Zərifə Əliyeva və Behbudov küçələrinin kəsişməsi

Neoqotik kilsə **Yuzef Ploşko** tərəfindən layihələşdirilmiş, onun tikilməsi üçün vəsaitlər isə Bakıda yaşayan Polyaklar tərəfindən bağışlanmışdır. Əsas təsisçilər isə neft maqnatları – polyak Rılski ailəsindən neft milyonçuları idi: Hipolit, Leon, Onufri, Stefan və Maria. 1909-1911-ci illərdə tikilmiş məbəd 1931-ci ildə dağıdılmışdır. Onun yerində KQB (Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi) Feliks Dzerjinski adına Mədəniyyət Evi (hazırda Şəhriyar adına mədəniyyət evi) tikilmişdir. Əvvəldən prixod keşişi olan Stefan Demurov 1937-ci ildə həbs edilmiş və güllələnilmişdir (digər ehtimala görə Sibir düşərgəsində vəfat etmişdir).

10. Müqəddəs Məryəmin Qüsursuz Döllənməsi Katolik kilsəsi

Bakı, Orucov küç., 2A

Kilsədə, güman ki, bundan əvvəl dağıdılmış kilsədən qalmış XIX əsrin İsa Məsihin taxtadan fiquru (yüksəkliyi 130 sm) yer alıb. Bu, fiqurun ölkədən çıxarılması cəhdini pozan, Azərbaycan gömrükçülərinin hədiyyəsidir. Kilsənin üç zəngi Zbiqnev Felçinskinin emalatxanasında düzəldilmiş və Polşa Respublikasının sabit Prezidenti, Lex Kaçinski tərəfindən hədiyyə edilmişdir (7 mart 2008-ci ildə təqdim edilmişdir).

11. Yanuş Korçak (1878-1942) və Məmməd Tağı Sidqinin (1854-1903) xatirə lövhəsi

Bakı, Zərifə Əliyeva küç., Pedaqoji Universitet

Lövhənin üzərində yazı görünür (Azərbaycan, rus və ingilis dillərində): **"əbədilik xeyirxahlığa xidmət etməkdədir"**. Lövhənin fonunda (uşaqlar tərəfindən dövriyyəyə alınmış Korçak və Sidqinin arxasında) Naxçıvan və Varşavaya xarakteristik tikililəri görmək olar. Məmməd Tağı Sidqi maarifçi, şair və tərcüməçi olmuşdur. 1993-cü ildə açılmış lövhənin müəllifi - ən tanınmış müasir Azərbaycan heykəltəraşı Ömər Eldarovdur (təv. 1927 ci il).

12. "Farıs" jurnalının keçmiş binası

Bakı, Zərifə Əliyeva küç., 10

"Farıs. Ədəbi-elmi və ictimai jurnalı" – 1907-1908-ci illərdə polyak dilində çıxan jurnalın qərargahı Merkuriyevski 10 küçəsində (hazırda Zərifə Əliyeva) yerləşirdi. Vinyetkada göstərildiyi kimi, redaksiya hər gün saat 8-dən səhər saat 10-dək işləyirdi.

13. Bakı Slavyan Universitetində Polyak Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi

Bakı, Süleyman Rüstəm küç., 25

2006-ci il 9 noyabr tarixində, PR-nın Senatının Sədri Boqdan Boruseviç tərəfindən açılmış Polyak Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi ixtisaslı dil emalatxanası, təqdim edilmiş kitabxana və klubun birləşməsidir. Burada polyak qəzetlərini oxumaq və polyak kinosuna baxmaq olar. Formal olaraq o, Bakı Slavyan Universiteti (BSU – Süleyman Rüstəm küç., 25) – polonistləri yetişdirən yeganə Azərbaycan məktəbinin təşkilatı strukturdur.

Mərkəz üçün ayrılmış otaqların təmir işlərini **PR-nın Bakıdakı Səfirliyi** aparırdı. Bu məqsəd üçün vəsait – həmçinin avadanlıq – sponsorlar tərəfindən verilmişdir. Onların arasında Azərbaycan və polyak firmaları, polyak ali məktəbləri, fondlar, QHT-lar və fərdi şəxslər var. Mərkəzinin açılışına polyak dilinin müəllimləri – **Katajına və Lukaş Kaleta**, həmçinin məktəbin rektoru, **prof. Kamal Abdulla** və rəhbərliyi səbəb oldular.

14. Xəzər Dənizinin Bakı Körfəzində Nargin adası (hazırda Böyük Zirə)

"Azərbaycan Qulaq" adlandırılan ada yüz ildən bəri pis şöhrətə malik idi. Birinci dünya müharibəsinin ərəfəsində rus hökuməti orada türk əsirləri üçün düşərgə yaratmışdır. 20-30-cu illərdə Nargində sovet həbs düşərgəsi mövcud idi. II Dünya müharibəsindən sonra orada hərbi hissə yerləşdirilmişdir.
Adaya düşmüş polyaklar, SSRİ tərəfindən zəbt edilmiş II-ci Polşa Respublikasının şərqi ərazisində 1940-cı ilin payızı və 1941-ci ilin yazında Qırmızı Orduya aparılmış çağırışdan idilər. Onların taleyi haqqında Krıstına Laskoviçin *"Stroybatalyonı"* məqaləsində (*"Karta"* nr 2/1991) yerləşdirilmiş Yan Klimoviçin hesabatlarından məlumat alırıq. Vilno ətraflarından olan Klimoviç (təv.1919-cu il) 1940-ci ilin oktyabr ayında səfərbər edilmiş və Bakıya düşmüşdür. Onun çağırış qrupunda 40-a yaxın polyak var idi. Burada daha əvvəl gətirilmiş digər polyaklar da var idi. 24 iyul 1941-ci ildə polyak əsgərlərindən kəmərlər, ayaqqabı və alt paltarları alınmış, cırıq-cırıq fəhlə paltarları paylanılmış və adaya göndərilmişlər. Orada tikinti batalyonu formalaşdırılmış - əslində isə bu cəza kampaniyası idi: gün ərzində ərzaq payı 250 qram qurudulmuş çörək və üç kasa sulu şorba təşkil edirdi, burada həbsxana rejimi tətbiq edilmişdir (batalyonun tapşırığı bərkidicilərin tikilməsindən ibarət idi; iş zamanı polyaklar 20-30-cu illərin əsirlərinin qəbirlərini açır və onların üzərinə dərhal beton tökürdülər).
Klimoviç yazdığına görə Nargində 200 yaxın polyak var idi, onlardan yarısını etnik polyaklar təşkil edirdi. Yarım il ərzində ağır iş, xəstəlik və aclıqdan 50 nəfərə yaxın insan vəfat etmişdi. 1942-cı ilin fevral ayında əsgərlərin çoxusu başqa adaya – Peşgana (Gişgin) köçürüldü. Burada şərait bir az yaxşı idi. Orada 120-yə yaxın polyak vətəndaşı olmalı idi. Bir ay sonra bütün qrup Bakıya gətirildi. 1942-ci ilin iyun ayında Klimoviç Türkiyə ilə sərhədə göndərilmiş, oradan isə o, Krasnovodskdan Andersin Ordusuna düşmüşdür.

Bakıdan (və Abşerondan) kənar

15. Şamaxı şəhəri

Şamaxı şəhərində 743-cü ilin Cümə Məscidi yerləşir. Bu məscid 1902-ci ildə baş vermiş zəlzələ nəticəsində dağılmışdır. Məscidi **Yuzef Ploşko** bərpa edirdi, lakin Şamaxı quberniyasının maliyyə problemləri üzündən təmir işlərini təmami ilə bitirmək mümkün olmadı. 1918-ci ilədək məscidin ancaq əsas korpusu tikilmişdir. Minarələr, eləcə də mərkəzi günbəz (icraçılar onun metal karkasını Varşavadan sifariş etmişlər) yarımçıq qaldı.

Şamaxının 8 km şimal-şərqində Meysəri kəndində (Şamaxı-Ağsu yolundan 2 km şimal tərəf) XX-ci əsrin 30-cu illərinədək məscid yerləşirdi və onun içinə *"Polonus Joannes Dembovscius fecit 1618"* yazısı ilə daş salınmışdır (1618-ci ildə polyak **Yan Dembovski** tikmişdir). Bu haqda məlumatı valeh edici *"Qafqaz. On iki illik əsirlikdən xatirələr"* əsərinin müəllifi Mateuş Qralevski (1826-1891) verir. Dembovski həmin məscidin təsisçisi sayılır.

16. Lənkəran şəhəri

Köhnə xristian qəbiristanlığında bir neçə polyak məzarı, onların arasında 1882-ci ildə vəfat etmiş **Anna Hrıntseviç** var.

17. Gəncə şəhəri

XIX-cu əsrin sonlarında Yelizavetpol quberniyasının baş memarı **İqnatsı Kşıştaloviç** idi (Yelizavetpol – SSRİ vaxtı Kirovobad – 1991-ci ildə Azərbaycan müstəqilliyini qazandıqdan sonra tarixi Gəncə adına qayıtdı). O, Yelizavetpolun ilk baş planının müəllifi olmuşdur (1873). Onun səyləri - və digər polyak, mühəndis **Pavel Koqnovitski** ilə əməkdaşlığın nəticəsində şəhər şəffaf planlaşdırmaya malik oldu. İmperiyanın bu hissəsində belə plan istisna idi. Həmçinin hər iki yaradıcı fəaliyyətləri nəticəsində şəhərin tarixi səciyyəsini itirdiyində günahlandırılmışdı. Əlavə etmək lazımdır ki, Kşıştaloviç eləcə də zəngin yelizavetpol vətəndaşlarının fərdi sifarişləri ilə yaşayış binaların və evlərin layihələrini hazırlayırdı. Onlar bu günədək Gəncədə və yaxındakı dağ istirahət zonası olan Hacıkənddə dururlar. Koqnovitski haqqında məlumdur ki, o, Peterburq Mülki Mühəndislər İnstitutunu bitirmişdir, 1895-1910-cu illərdə isə Yelizavetpol quberniya idarəsində işləmiş, oradan Tiflisə getmiş, oktyabr inqilabından sonra isə Bakıda məskunlaşmışdı.

18. Zaqatala şəhəri

XIX-cu əsirdə Zaqatala qalasında bir çox polyak cəza hərbi xidməti keçirdi. Xidməti bitirdikdən sonra (yaxud sürgünlük cəzasını bitirdikdən) bəziləri şəhərdə həmişəlik qalmağa qərara gəlirdi. Onlar və qazanc məqsədi ilə öz xoşları ilə gələnlərdən ibarət polyak koloniyası (XIX-cu əsrin sonunda 200-ə yaxın adam var idi) öz hesabına kiçik kilsə tikmişdi (bina indiyənədək qalıb, bir neçə vaxt bundan əvvəl orada fabrik yerləşirdi). Qafqaz dağlarının cənub ətəyini əhatə edən Zaqatala milli parkının ərazisində qalada xidmət çəkən əsgərlərin məzarlığı var, onların arasında polyaklar da dəfn edilmişdir.

Zaqatalada görkəmli geoloq, Geologiya Elmlərin Tarixi üzrə Beynəlxalq Komitənin təsisçi üzvü **Antoni Laskeviç** (1904-1980) anadan olmuşdur. Uşaqlıq və gənclik illərini Gürcüstan, Qori də keçirmiş, 1920-ci ildə isə Varşavaya köçmüş və orada məskunlaşmışdır.

Zaqataladakı polyakların tarixinin bilicisi oradakı muzeyin direktoru, Cahangir Soltanovdur (təv. 1958-ci il). *"Nowe Państwo"* (tərc. Yeni Dövlət) aylıq jurnalına verdiyi müsahibədə (Andjey Talaqa, *"Lechici Kaukazu"* (tərc. Qafqaz Lexləri) nr. 12/2004) Soltanov söyləmişdir ki, 1830, 1846 və 1863-cü illərdəki üsyanlardan sonra Zaqatalaya daha çox polyaklar gəlib çıxmışdır.

19. Qusar şəhəri

XIX-cu əsirdə yerli qarnizonda bir çox polyak xidmət etmişdir. Onlar hətta öz tələbləri üçün kilsə tikdilər. Bina bu günədək qalıb – indi orada mədəniyyət evi yerləşir (yerlilər oranın tarixini bilirlər).

Vintsent Qedeon Qiedroyts (təxmini 1825-ci ildə anadan olmuşdur) öz **şerlərindən birində bu şəhərciyi əbədiləşdirmişdi**. O, Qafqaza 1848-ci ildə həbs olunduqdan sonra göndərilmişdi:

Qusara təzə çatmışdım ki, bir neçə yerlim
Məni salamlamağa qaçıb gəldi, çünki polyaklar
O an gəlişim haqqında bildi;
Bu görüşü ömrümdə yadımdan çıxartmaram.
Çoxdan sürgün edilmiş, üzləri vaxtından əvvəl qırış-qırış olmuş
Həmyerlilərim içində dərin əzab-əziyyətin ləkəsini daşıyırdılar
[...].

653

20. Qafqaz dağları

Qafqaz dağlarının Azərbaycan hissəsində Allila yaşayır – **Çeslav Nemenin** az tanınmış, lakin çox gözəl əsərinin qəhrəmanı (ölkənin adını Nemen *Azərbaycan* kimi qeyd etmişdi, polyak dilində düzgün yazılışı isə *'Azərbaycan'* dır).

Allila...
Alliladı o qızın adı
görürəm Onun gözlərində Azərbaycanımı

Atası dağlardan düşməyimə əmr etdi
Gözləri yeddi il məni təqib etdi
Hələdə indi burada yalnız qalanda
Xatırlayıram – onun gözləri qaldı orda

Ürəyimin dərinliyində əzabla gəzirəm
O anları unuda bilmirəm
İlk dəfə gözlərinin parıltısı kor edəndə məni
İstisi yandırdı varlığımı dərin

Yüksək dağlarda qoca kənd yatır
Boz göllərdə ay onunla batır
Onun gümüş hilalını dərindən çıxararam
Gün gələndə o qıza verərəm

Yol ayrıcında Allilanı gözləyirəm
Əminəm, Tanrının köməyi ilə qayıdaram
Küləyi yəhərləyib Allilanın gözləri və Azərbaycan
Olduğu yerə - düz orda olaram.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

aku

in Baku

B 653

Polish Places in Baku

The first significant Polish-Azerbaijani encounters took place in **the sixteenth century**. Persia, which Azerbaijan was part of, was looking for allies against the Ottoman Empire in Europe. Conflicted with the High Porte the Republic of Poland seemed a perfect ally for the Persian shahs. On the Caucasian roads began to appear **deputies and diplomatic agents** from both sides. They joined **the merchants**, who came here for supplies of "Eastern" goods enjoying popularity in Poland: textiles, cold weapons, jewellery and spices. The third group of travellers constituted **missionaries**. In the seventeenth and eighteenth centuries, in almost all major cities of historical Azerbaijan there were missions of Dominicans, Carmelites and Jesuits, where the majority of the monks were of Polish origin.

Intensification of relations occurred in the nineteenth century, when, as a result of partitions of Poland and Russian conquests in the Caucasus, Warsaw and Baku found themselves in the same country. Poles, who visited Azerbaijan at that time, and without exaggeration there were thousands of them, can be divided into two groups. **The first were the exiles,** condemned to penal service, usually in the local military garrisons (the Caucasus was called "warm Siberia"). **The second group consisted of people who came voluntarily, for work, career and money**. They were mostly highly qualified specialists: engineers of various specialisations, architects, doctors, scientists.

Polish migration to the Caucasus took the largest magnitude in the last two to three decades of the nineteenth century and was associated with the Baku oil boom.

[1] Some of the people, both from the first and the second group, left behind often colorful and very interesting printed memories, but usually not reprinted since the first edition (some of these works can be found in the National Digital Library: http://www.polona.pl/dlibra).

The capital of Azerbaijan, which was only a small oriental town before the "oil fever", in a short period of time became a westernised metropolis counting a few hundred thousand residents. **At the beginning of the twentieth century Baku supplied over half of the world's oil!** Before the outbreak of World War I, the Polish community in Baku counted a few thousand people. It was a prosperous and relatively wealthy community.

Among the most prominent Poles associated with the Azerbaijani oil industry were the engineers: **Witold Zglenicki** (1850-1904) and **Pawel Potocki** (1879-1932). Zglenicki was the first person to come up with the idea of extracting oil from the seabed and designed appropriate equipment for this purpose. The idea was rejected as too innovative, but to some extent it was then realised by the second of the engineers, who filled in part of Baku Bay (in the location indicated by Zglenicki) creating land based oil fields. In addition to his contribution to geology and the petroleum industry, Witold Zglenicki was the most generous sponsor of Polish science in history, giving the Mianowski Fund the income from his oil plot in Surakhany. By the time of nationalisation of the oil fields by the Bolsheviks, the Fund received a total of 1,773,917 rubles (then almost 2,400,000 USD).

It is important to mention **the oil wealthy Rylski family**, Polish engineer, **Tadeusz Wyganowski** (presumably 1877-1926), the builder of the first pipeline, which connected the Caspian Sea with the Black Sea and author of *"Memoirs from the Caucasus"*, and the engineer **Stefan Skrzywan** (1876-1932), who built the water supply system in Azerbaijan.

Amongst the other key Poles who had a chance to experience Baku were geologists **Rudolf Zuber** (1858-1919, known in Poland primarily for the discovery of mineral water springs in Krynica, to which he gave his own name) and **his son Stanislaw** (1893-1947) and bridge builders, **Stanislaw** (1810-1899) and **Michal** (1854-1932) **Kierbedz**.

However, the most powerful imprint Poles have left, was on the architecture of Baku. For over 22 years, during the period of the greatest development of Baku, the function of chief architect of the city was exercised respectively by four Polish architects, **Jozef Goslawski** (1865-1904, architect of Baku in the years 1892 to 1904), **Kazimierz Skorewicz** (1866-1950, architect from 1904-1907), **Jozef Ploszko** (born 1867, architect in the years 1907-1910) and **Konstanty Borysoglebski** (architect in the years 1910 to 1914).
Each of them, in addition to his administrative functions and contributing to the creation of Baku development plans, were talented and active designers. The buildings they left behind constitute todays symbols of the city. In addition to the four, **Eugeniusz Skibinski** (born 1858), also stands out as a co-designer of the Baku railway station.

The outbreak of the First World War put an end to the lush lifestyles of the Polish community. Our compatriots founded charitable associations, magazines and built the impressive Catholic Church in the Neo-Gothic style from contributions. Some Poles left at that time, others after the fall of the independent Azerbaijan Democratic Republic that existed from 1918-1920 and the annexation of the country to Soviet Russia. Only a few individuals remained, including engineers **Pawel Potocki** and **Pawel Kognowicki**.

"The Spring to Come" by Stefan Zeromski (1864-1925) can be seen as a symbol of the union between Poland and Azerbaijan. Even those with little interest in the Caucasus know that the plot of one of the most famous Polish novels begins in Baku where the young Cezary Baryka, *"among a few old friends rushed from the lessons and hovered around, and even chased through the streets at night, through the pits and bumps, and amongst the ruins of old fire temples and mosques".*

More than eighty years after the publication of *"The Spring to Come"*, the houses of glass envisioned in the novel are currently rising in Azerbaijan, in the throes of a second oil boom in Baku. Unfortunately, now sprouting like mushrooms after the rain, glass office buildings, apartment blocks, exhibition halls and galleries are no longer the work of Polish architects.

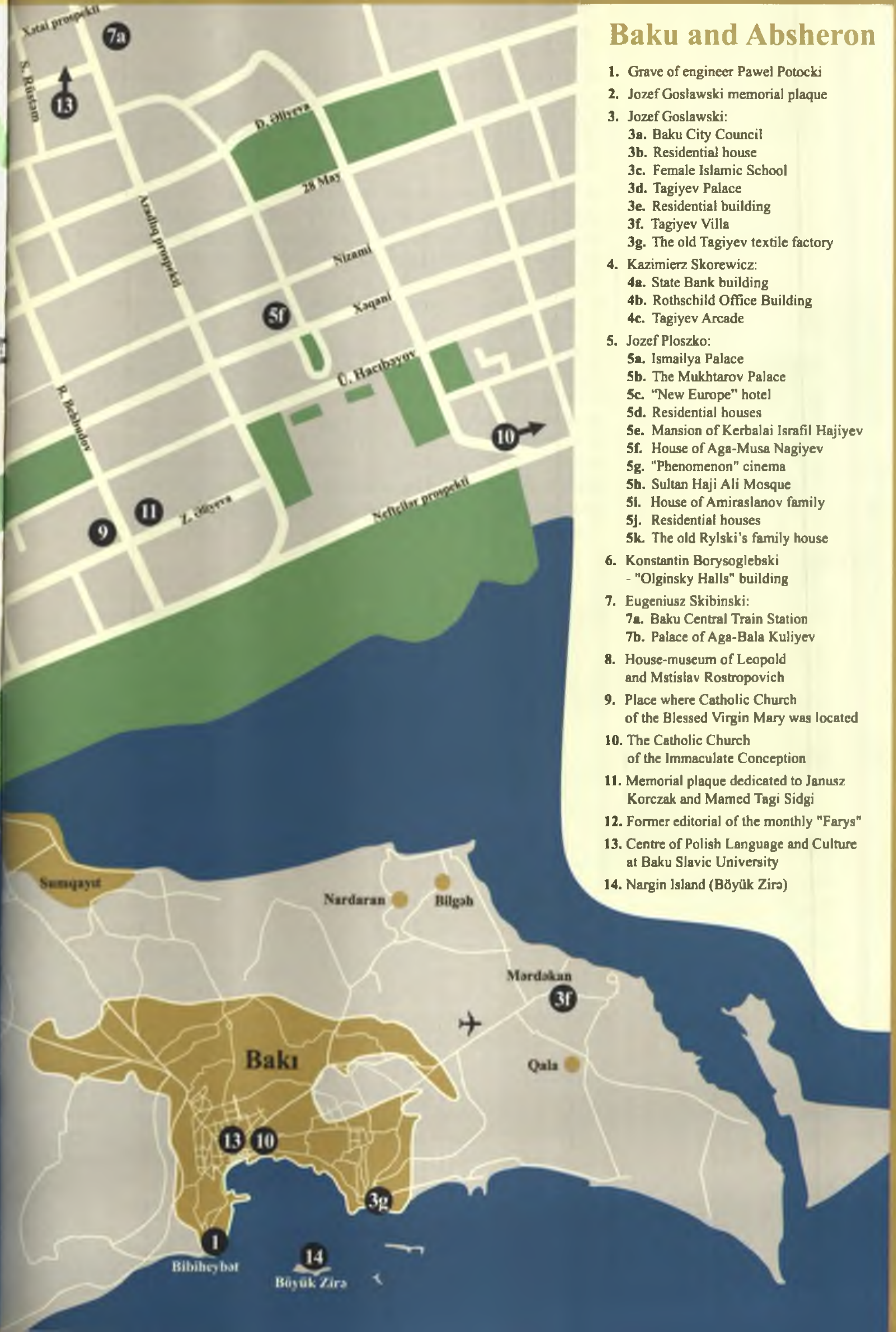

Baku and Absheron

1. Grave of engineer Pawel Potocki
2. Jozef Goslawski memorial plaque
3. Jozef Goslawski:
   - **3a.** Baku City Council
   - **3b.** Residential house
   - **3c.** Female Islamic School
   - **3d.** Tagiyev Palace
   - **3e.** Residential building
   - **3f.** Tagiyev Villa
   - **3g.** The old Tagiyev textile factory
4. Kazimierz Skorewicz:
   - **4a.** State Bank building
   - **4b.** Rothschild Office Building
   - **4c.** Tagiyev Arcade
5. Jozef Ploszko:
   - **5a.** Ismailya Palace
   - **5b.** The Mukhtarov Palace
   - **5c.** "New Europe" hotel
   - **5d.** Residential houses
   - **5e.** Mansion of Kerbalai Israfil Hajiyev
   - **5f.** House of Aga-Musa Nagiyev
   - **5g.** "Phenomenon" cinema
   - **5h.** Sultan Haji Ali Mosque
   - **5i.** House of Amiraslanov family
   - **5j.** Residential houses
   - **5k.** The old Rylski's family house
6. Konstantin Borysoglebski - "Olginsky Halls" building
7. Eugeniusz Skibinski:
   - **7a.** Baku Central Train Station
   - **7b.** Palace of Aga-Bala Kuliyev
8. House-museum of Leopold and Mstislav Rostropovich
9. Place where Catholic Church of the Blessed Virgin Mary was located
10. The Catholic Church of the Immaculate Conception
11. Memorial plaque dedicated to Janusz Korczak and Mamed Tagi Sidgi
12. Former editorial of the monthly "Farys"
13. Centre of Polish Language and Culture at Baku Slavic University
14. Nargin Island (Böyük Zirə)

1. Grave of engineer Paweł Potocki (1879-1932)

Bibi Heybat oil fields, Baku

Engineer **Pawel Potocki** was born in St. Petersburg, where he also studied. He came to Baku in 1910, to fill in part of Baku Bay. It was known by then (as claimed by another Polish engineer working in Baku, Witold Zglenicki, 1850-1904), that under the seabed were large deposits of oil, but it was not possible to extract them.

The project lasted for more than twenty years. Terminally ill and blind, Potocki, who began to lose his eyesight in 1919, lead the works till the last moments of his life (it was finally completed in 1933). The engineer's heroism had inspired Margarita Aligier to dedicate a poem to him, *"Old Man"*. Maxim Gorky also wrote about him. As requested, Potocki was buried in Bibi Heybat, the oil fields which he created, by the sea, surrounded by the oil pumps and rigs.

In late 2004, the grave was devastated, the tombstone was shattered and the wall surrounding the grave virtually destroyed (most probably crashed into by a truck). Through the efforts of the Polish Embassy, this symbolic and important site for Poles was reconstructed with funds granted by the Council for the Protection of Memory of Combat and Martyrdom. The creator of the new tombstone connecting oriental and Polish motifs was sculptor, Rizvan Bayramov. Unveiling of the restored gravestone took place on the 9th of November 2005. Delegations from Poland regularly lay flowers in this place.

2. Memorial plaque dedicated to architect Jozef Goslawski (1865-1904)

11 Mirza Ibrahimov Street, Baku

Jozef Goslawski was born in Warsaw and studied at the Institute of Civil Engineers in St. Petersburg. In 1891 he travelled to Baku. A year later he became chief architect of the city and held this position until his untimely death. At the same time he was designing projects, mainly at the request of the Azerbaijani oil magnate, Zeynalabdin Tagiyev.
As noted by the expert in the history of Azerbaijani architecture and promoter of the works of Polish architects, Prof. Shamil Fatullayev-Figarov: *"Goslawski came to the city during the construction boom. It was also the beginning of the planned development of the city, an attempt to bring under control the chaos caused by 'oil fever', and the rise in expectations of buildings. Enriched industrialists were no longer satisfied with the designs of a few local professionals, who were overworked and without particular architectural flair or imagination".*

Buildings designed by the Polish architect forever changed the face of the capital of Azerbaijan. In particular, the monumental, but with a delicately fenestrated tower, headquarters of the City Council of Baku near 4 Nikolaevskaya Street (now Istiglaliyyat). Perhaps, they were well integrated into the local environment because Goslawski, like other Polish constructors, was able to combine the western art of architecture with local motifs and learned to use local materials, especially Absheron limestone.

At 11 Mirza Ibrahimov Street is located an apartment fully furnished with furniture which survived from the oil boom period (it can be visited by arrangement with the owners, Irina and Vera Trofimova). The apartment contains memorabilia of Jozef Goslawski and of the outstanding Russian poet Sergei Yesenin (1895-1925), including the poet's guitar, a few autographs and a sideboard, at which the poet used to shoot under the influence of alcohol, as the family legend goes.

Unveiling of a plaque to Goslawski (who probably lived in this house from 1902-1904) was carried out by the then First Lady of Poland, Maria Kaczynska, on the 6th of November 2008.

3. Most significant buildings in Baku designed by Jozef Goslawski

3a.

Baku City Council near 4 Nikolaevskaya Street (now Istiglaliyyat, currently used by the Baku authorities), built 1899/1900-1904.

3b.

Residential house near 27 Nikolaevskaya Street (now Istiglaliyyat), built 1893-1894.

3c.

Female Islamic School near 8 Nikolaevskaya Street (now Istiglaliyyat, the building now houses the Museum of Hussein Javid), built 1898-1901.

3d.

Tagiyev Palace, 4 Gorchakovska Street (now Tagiyev, currently houses the History Museum of Azerbaijan), built 1893-1902.

3e.

Melikov three-storey residential building near 19 Vorontzov Street (now Safarli), built 1893-1897.

3f.

Tagiyev Villa in the village of Mardakan, Absheron Peninsula (the building is located on the grounds of the botanical garden), built 1893-1895.

3g.

The old Tagiyev textile factory in the settlement of Zych, Absheron Peninsula, built 1896-1899.

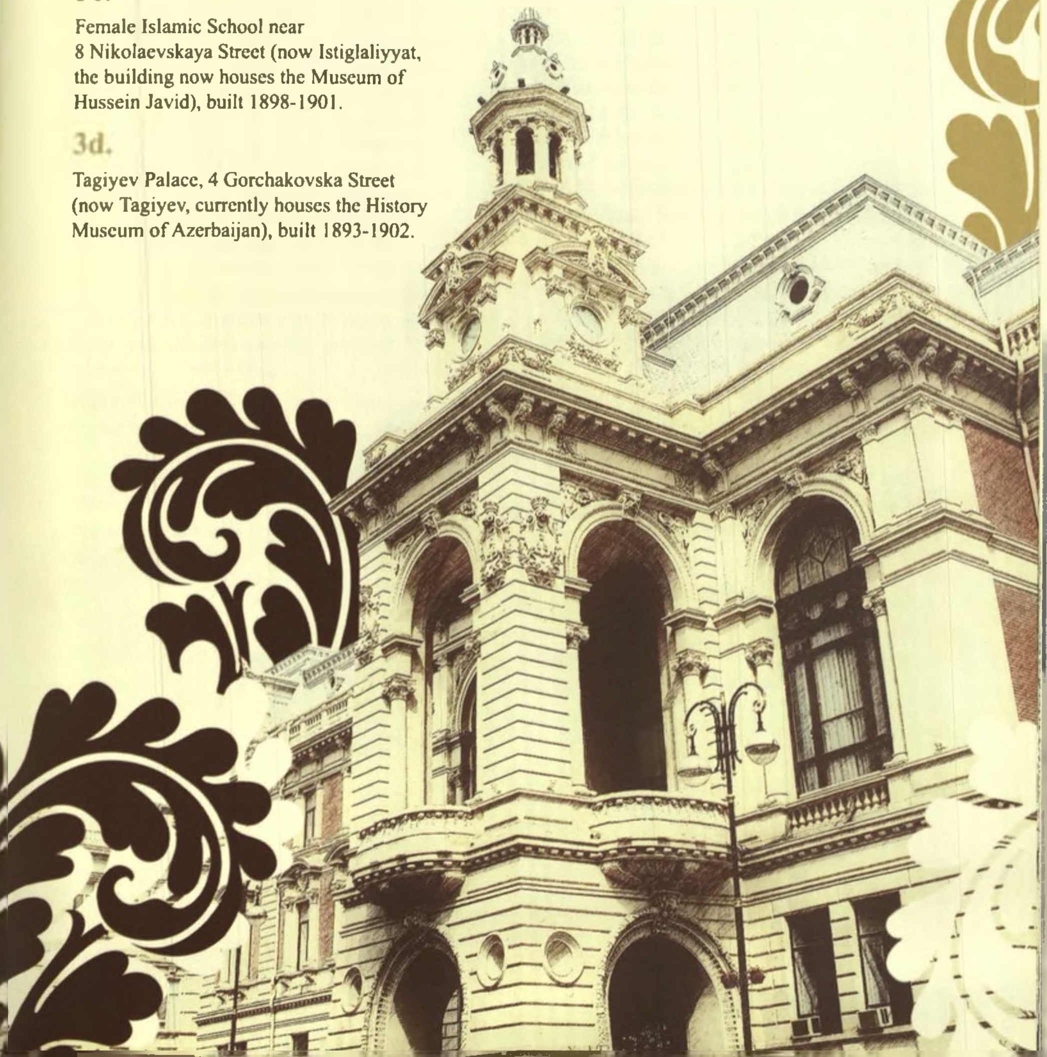

4. Most significant buildings in Baku designed by Kazimierz Skorewicz (1866-1950)

Kazimierz Skorewicz graduated from St. Petersburg Institute of Civil Engineers in 1894. He came to Baku a year later at the invitation of Jozef Goslawski.
From 1904-1907 he served as chief architect of the city. In addition to administrative work and designing of various objects, he made an important contribution to Baku as a **co-creator of the boulevard on the Caspian Sea**. It was a pioneering solution in the field of "green architecture" in the early years of the twentieth century. Having spent twelve years in Azerbaijan, he was forced to go to Warsaw as he was afraid of being arrested and sentenced to hard labour for his involvement in the revolutionary events of 1905. In Poland, he led the renovation works at Warsaw Royal Castle (Stefan Zeromski lived there during that time) and oversaw the renovation of Wawel Castle in Krakow, amongst others. He also designed a manor house in Sulejowek for Jozef Pilsudski and after the Second World War established the School of Architecture at Warsaw Polytechnic. **The best known of his work is the building of the Polish Parliament at Wiejska Street in Warsaw.**

4a.

State Bank building on the corner of Krasnovodskya and Merkurievskaya Street (now Vurgun and Zarifa Aliyeva), built 1897-1899.

4b.

Rothschild Office Building on 13 Persian Street (now Mukhtarov; currently it is the Azerbaijan Prosecutor's Office), built 1897-1899.

4c.

Tagiyev Arcade near 4 Olginskaya Street (currently Rasulzade; the building was converted into a department store), built in 1896.

5. Most significant buildings in Baku designed by Jozef Ploszko (1867-unknown)

Jozef Ploszko, like the two previous architects, gained his professional skills at St. Petersburg Institute of Civil Engineers. After graduation (in 1895) and having worked in Kiev for two years he came to Baku at the invitation of Jozef Goslawski. From 1907-1910 Ploszko was the chief architect of the capital city of Azerbaijan.

To quote Prof. Shamil Fatullayev-Figarov once again: *"Although Ploszko arrived in Baku just six years after Goslawski, his start was incomparably more difficult. It was because during those six years Baku has experienced rapid development, uninterrupted construction and instant careers. [...] Thanks to his talent and meticulous hard work, after some time Ploszko became one of the most prominent constructors and soon his monumental, beautifully designed and constructed buildings began to appear in Baku. He built not only houses, but also public and religious buildings, constructed in a variety of styles, from Classical, through high-quality Venetian and French Gothic to Art Nouveau, which was very fashionable in the early twentieth century".*

The impressive 'portfolio' of Ploszko included palaces and townhouses, churches and mosques, a hotel and a casino. This was probably the most versatile developer operating in the capital of Azerbaijan. While Jozef Goslawski closely cooperated with Zeynalabdin Tagiyev, Jozef Ploszko became 'court architect' to other Azerbaijani oil magnates: Murtuza Mukhtarov and Aga-Musa Nagiyev in particular. He also designed for the wealthy Polish Rylski family. In 1925, after almost thirty years in Azerbaijan, he moved to Warsaw and then to France.

5a.

Ismailya Palace near 10 Nikolaevskaya Street (now Istiglaliyyat, Presidium of Azerbaijan National Academy of Sciences), built 1908-1913.

5b.

The Mukhtarov Palace near 6 Persian Street (now Mukhtarov, The Wedding Palace), built 1911-1912.

5c.

"New Europe" hotel near 13 Gorchakovska Street (now Tagiyev), built 1910-1913.

5d.

Four-storey Art Nouveau residential houses on 4-6 Telefonnaya Street (now May 28th), built 1907/1908-1910.

5e.

Mansion of Kerbalai Israfil Hajiyev near 12 Shamakhy Street (now Jafar Jabbarly), built 1910-1912.

5f.

House of Aga-Musa Nagiyev near 47 Malokanskaya Street (now Khagani), built in 1912.

5g.

"Phenomenon" cinema near 36 Neftchilar Avenue (now Azerbaijan State Puppet Theatre named after Abdulla Shaig), built 1908-1910.

5h.

Sultan Haji Ali Mosque near 75 First Kannitapinskaya Street (now Salatin Askerova), corner of Persian Street (now Mukhtarov), built 1904-1910.

5i.

House of Amiraslanov family near 65 Neftchilar Avenue (in front of the house a characteristic fountain is now located), built in 1907.

5j.

Residential houses near 93 Targovaya Street (now Nizami), and 16 Gogol Street, corner of Targovaya Street, built 1908-1910.

5k.

The old Rylski's family house; residence of the Polish Consulate in 1919.
Four-storey building, built in 1912 near 11 Police Street (now Mamedaliyev) was designed by Jozef Ploszka. Diplomatic mission of the Republic of Poland in Azerbaijan Democratic Republic was led by Stefan Rylski.

6. “Olginsky Halls” building near 5 Olginskaya Street (now Rasulzade) in Baku, designed by Konstanty Borysoglebski

Konstanty Borysoglebski (date of birth and death unknown) arrived in Baku in 1910. From 1910 to 1914 he served as chief architect of the city. He contributed to the development of public buildings in the capital of Azerbaijan.

7. Most significant buildings in Baku designed by Eugeniusz Skibinski (1858-unknown)

Eugeniusz Skibinski came from Shamakhy. He arrived in Baku when he was a young boy. Most probably, his parents decided to move here scared by the earthquake which struck Shamakhy in 1859. In 1886 he graduated from the St. Petersburg Academy of Fine Arts and came back to Azerbaijan. He was the first Pole to join the faculty of architecture of Baku municipal authorities. In 1896 he was appointed a lecturer at Baku Technical School. At the same time he continued his design work. He specialised in residential buildings, intended for civil servants, merchants, rich artisans and craftsmen of the oil industry. Until 1900, he completed more than 250 projects.

7a.

Baku Central Train Station (in collaboration with Eugeniusz Skibinski). The train station is located east of Azadliq Avenue, between Khatai Avenue and Dilara Aliyeva Street, May 28 metro station.

7b.

Palace of Aga-Bala Guliyev near 24 Persian Street in Baku (now Mukhtarov; it houses Architect’s House), built in 1899.

8. House-museum of Leopold (1892-1942) and Mstislav (1927-2007) Rostropovich

19 Rostropovich Street, Baku

The best known of **the Rostropovich family** was undoubtedly **Mstislav**, a cello virtuoso, conductor and Soviet dissident (in exile in the U.S. from 1974). Few remember that he was the heir of a whole dynasty of musicians, and his ancestors were Polish. Mstislavs great-grandfather, **Hannibal Rostropovich** of Bogoria coat of arms, built a mansion in Skotniki, near Sochaczew, and wrote poems that have survived to this day. His grandfather, **Witold Wojciech** (1856-1913), pianist, composer and educator, was born in Skotniki, but died in Voronezh in central Russia. His father, **Leopold**, was a cellist and conductor who spent his entire life in Russia, but still spoke fluent Polish.

Mstislav was born in Baku. He no longer knew Polish (he remembered only a few words), but did not forget his roots. **He was friends with Witold Lutoslawski and Krzysztof Penderecki and regularly visited Poland.** He willingly spoke about his Polish ancestors during his frequent stays in Baku in the last years of his life.

The museum is located in a house where the Rostropovich family lived from 1925 until 1931.

9. Place where Catholic Church of the Blessed Virgin Mary was located

The corner of Zafira Aliyeva and Behbudov Street, Baku

The Neo-Gothic church was designed by **Jozef Ploszko**. Funds for its construction came from donations from Poles living in Baku. The main founders were Polish oil millionaires of the Rylski family: Hipolit, Leon, Onufry, Stefan and Maria. The temple was built in the years 1909-1911 and demolished in 1931. On its foundations the Felix Dzerzhinsky KGB Culture House was built (today a cultural centre named after Shahriyar). Father Stefan Demurov, who was a pastor there, was arrested and shot in 1937 (according to another version he died in a gulag in Siberia).

10. The Catholic Church of the Immaculate Conception

2A Orujev Street,
Baku

The church is home to a nineteenth-century wooden statue of Christ (130 cm high). Most probably the statue came from the previous church, which was destroyed. It was a gift from Azerbaijani customs officers who prevented it from being smuggled out of the country. There are also three church bells, which were cast in the studio of Zbigniew Felczynski and are a gift from President Lech Kaczynski (presented on the 7th of March 2008).

11. Memorial plaque dedicated to Janusz Korczak (1878-1942) and Mamed Tagi Sidgi (1854-1903)

Pedagogical Institute
Zarifa Aliyeva Street,
Baku

The plaque bears the inscription (in Azerbaijani, Russian and English): **"In service for kindness - immortality."** In the background (behind the figures of Korczak and Sidgi surrounded by children) can be seen characteristic buildings of Nakhichevan and Warsaw. Mamed Tagi Sidgi was an educational activist, poet and translator. The plaque was created by Omar Eldarov (born 1927), the most renowned contemporary sculptor of Azerbaijan, and unveiled in 1993.

12. Former editorial of the monthly "Farys"

10 Zarifa Alijewa Street,
Baku

"Farys. The monthly literary, scientific and social journal", published in the Polish language in the years 1907-1908. The editorial office was located at 10 Merkurievskaya Street (now Zarifa Aliyeva). According to the vignette it was open daily from 8 to 10 am.

13. Centre of Polish Language and Culture at Baku Slavic University

25 Suleyman Rustam Street,
Baku

The Centre of Polish Language and Culture, opened on the 9th of November 2006 by Senate Marshal Bogdan Borusewicz, is the combination of a specialist language laboratory, library and a language club, where visitors can read Polish newspapers and watch Polish movies. Formally, it is an organisational unit of Baku Slavic University (BSU 25 Suleyman Rustam st.). It is the only Azerbaijani university specialising in training future Polish language teachers.

Renovation works of the premises for the Centre were carried out by **the Polish Embassy in Baku**. The funds for this purpose, as well as the equipment, came from sponsors, among which were Polish and Azerbaijani companies, Polish universities, foundations, NGOs and individuals. To the opening of the Centre contributed Polish language teachers, **Katarzyna and Lukasz Kaleta**, as well as university authorities with **the rector, Prof. Kamal Abdulla**.

14. Nargin Island (Nargen, today Bojuk Zira, Böyük Zirə) in Baku Bay, Caspian Sea

The island, known as 'Azerbaijani Gulag' has had a bad reputation for almost one hundred years. During the First World War, the Russian authorities organised a camp there for Turkish prisoners of war. In the 1920s and 30s Nargin contained a Soviet concentration camp. After World War II a military unit was stationed there. Poles, who found themselves on the island, came from conscription to the Red Army, conducted in the autumn 1940 and spring 1941 by the Soviet Union on occupied eastern territories of the Second Polish Republic. Their fate is known from the account of Jan Klimowicz, quoted in the article by Krystyna Laskowicz *"Strojbataliony"* (*"Karta"* no. 2/1991). Originally from the area of Vilnius, Klimowicz (born in 1919) was drafted in October 1940 and sent to Baku. In his group were about 40 Polish recruits. They joined other Poles who had arrived earlier. On July 24, 1941, the Polish soldiers were stripped of their belts, shoes and underwear, and were given torn clothing and sent to the island. A construction battalion was formed, which in fact was a penal unit with a prison regime, where daily meals consisted of 250 grams of rusks and three bowls of watery soup (battalion task was to build fortifications; during the works Poles had found the graves of the prisoners from the 20s and 30s, which were immediately covered with concrete).
Klimowicz claimed there were 200 Polish citizens in Nargin, among whom half were ethnic Poles. Within half a year 50 people died from overwork, disease and starvation. In February 1942, the majority of soldiers were transported to another island, Peshgan (Gishgin), where conditions were slightly better.
It is estimated there were approximately 120 Polish citizens.
A month later the whole group was moved to Baku. In June 1942, Klimowicz was sent to the border with Turkey, from where he went through Krasnovodsk to the Anders Army.

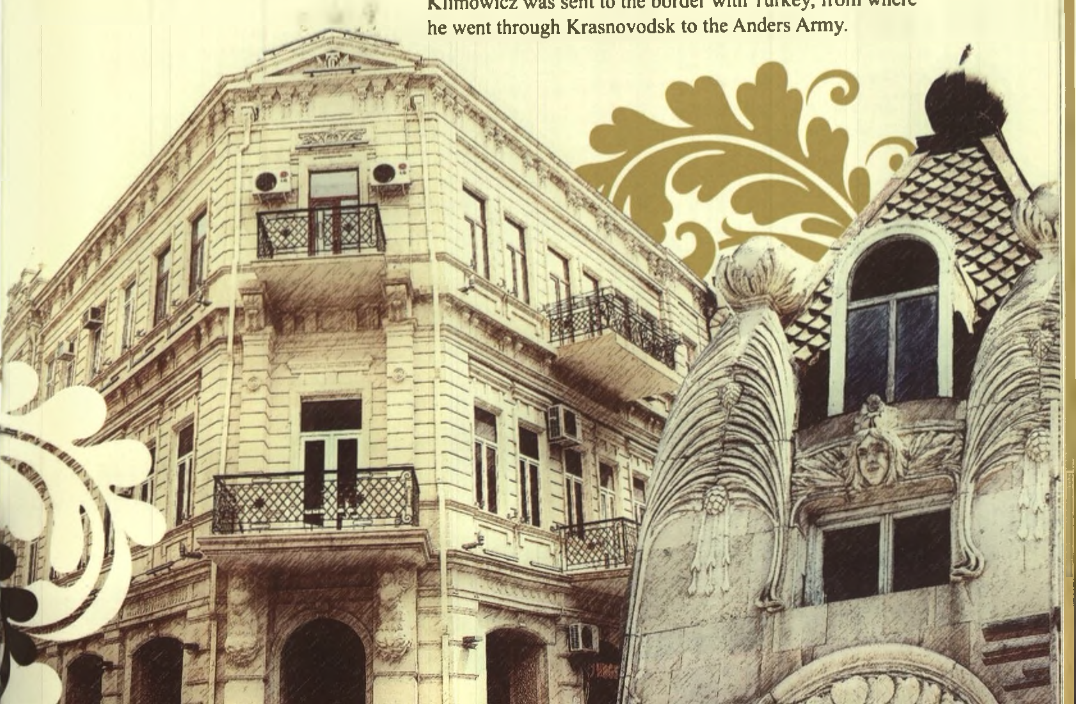

Beyond Baku (and Absheron)

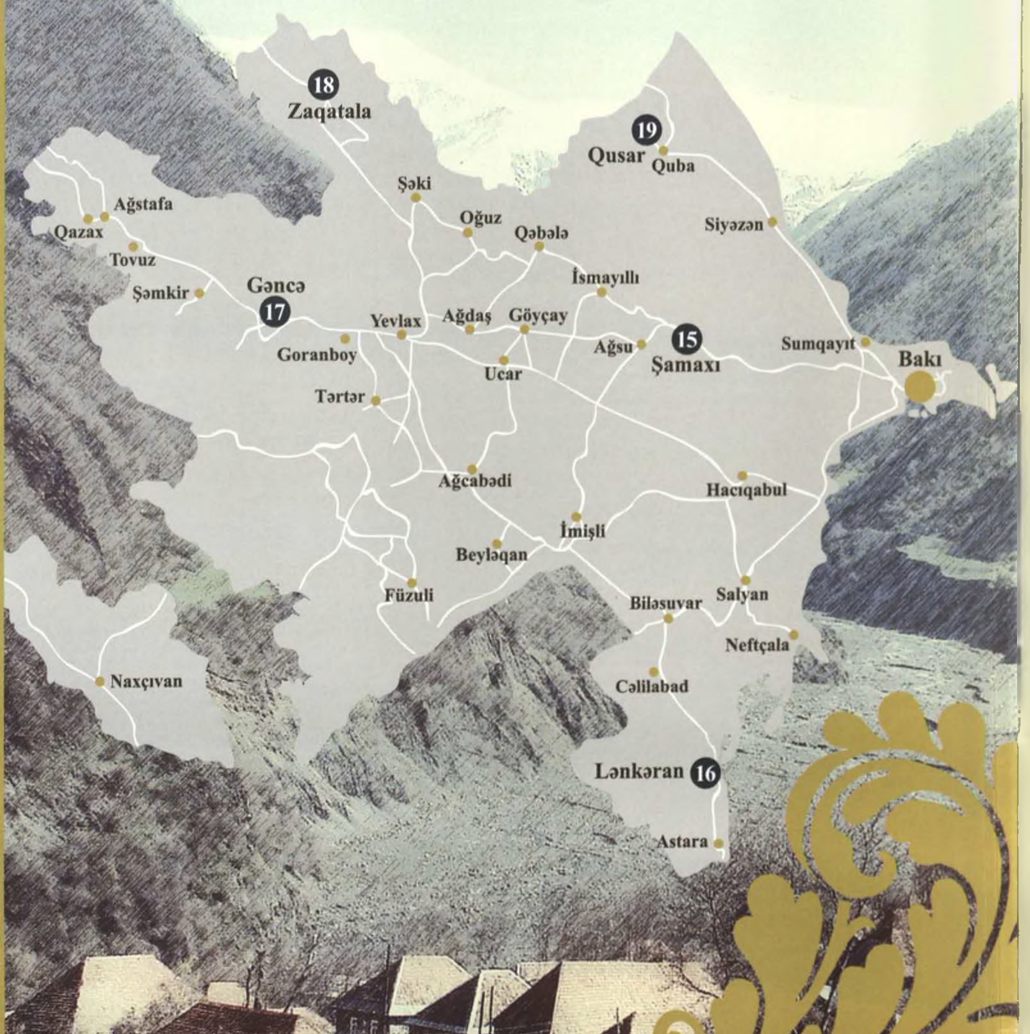

15. Shamakhy (Şamaxı)

In the town of Shamakhy there is a Friday Mosque from 743, which was destroyed by an earthquake in 1902. It was then being rebuilt by **Jozef Ploszko**, but due to financial difficulties of municipalities the restoration works were never completed. By 1918, only the main body of the mosque was reconstructed. The minarets and the central dome remain unfinished (their metal frames were ordered in Warsaw).

In the village of Mejsary (Meysəri, Meysary) about 8 miles northwest of Shamakhy (2 km north of the road Shamakhy-Aksu) there was a mosque until the 1930s which had a built-in stone with the inscription *"Polonus Joannes Dembovscius fecit 1618"* (built by Pole **Jan Dembowski** 1618). Information about this is given by Mateusz Gralewski (1826-1891), author of the fascinating work, *"The Caucasus. Memories of twelve years of bondage"*. Dembowski is thought to be the founder of the mosque.

16. Lankaran (Lənkəran)

In the old Christian cemetery, there are a few Polish graves, including the grave of **Anna Hryncewicz**, who died in 1882.

17. Ganja (Gəncə)

At the end of the nineteenth century **Ignacy Krzysztalowicz** was chief architect of the Yelizavetpol province (Yelizavetpol, also called Kirovabad in Soviet times, went back to its historical name Ganja when Azerbaijan gained independence in 1991). He was the author of the first masterplan for Yelizavetpol (1873).
As a result of consistent urban activities in which Krzysztalowicz was supported by engineer Pawel Kognowicki, the city gained a clear layout, which was an exception in this part of the Empire. At the same time, the two constructors were blamed for the loss of the historical character of the town. It is worth adding that Krzysztalowicz also designed houses and palaces to the private order of wealthy citizens of Yelizavetpol. They can still be seen today in Ganja and the nearby mountain resort of Hajikend.
It is known that Kognowicki graduated from the Institute of Civil Engineers in St. Petersburg. From 1895-1910 he worked in the Yelizavetpol provincial board, then went to Tiflis (Tbilisi) and after the October Revolution settled in Baku.

18. Zaqatala (Zaqatala)

In the nineteenth century, in the Zaqatala fortress, many Poles were serving a penal military service. After leaving the service (or upon completion of sentence of exile), some chose to remain in the town permanently. The Polish population in Zaqatala, which also consisted of people who came voluntarily for economic reasons (at the end of the nineteenth century there were about 200 people in total), at their own expense built a small church (the building we see today, until recently, housed a small factory). Within Zaqatala National Park, covering the southern slopes of the Caucasus Mountains, there is a cemetery for soldiers who served in the fortress, where the Poles are also buried.

Also, an eminent Polish geologist, a founding member of the International Committee of the History of Geological Sciences, **Antoni Laszkiewicz** (1904-1980), was born in Zaqatala. He spent his childhood and youth in Gori in Georgia, and in 1920 he went to Poland and settled in Warsaw.

The director of the local museum, Jahangir Soltanov (born 1958), is an expert on the history of Poles in Zaqatala. In an interview with the monthly *"New State"* (Andrzej Talaga, *"Lekhs Caucasus"*, no. 12/2004), Soltanov said that in particular many Poles came to Zaqatala after the uprisings in the years 1830, 1846 and 1863.

19. Gusary (Qusar)

In the nineteenth century, many Poles served at the local garrison. They even built a Catholic church for themselves. The body of the church has been preserved to this day, it currently houses a cultural centre (locals know the history of the object).

The town was immortalised in one of the poems by Vincent Gedeon Giedroyc (born in 1825). He arrived in the Caucasus after his arrest in 1848.

As I arrived in Gusary, a few fellow countrymen
Came running to greet me, as there were a handful of them.
Soon all the Poles learned about my arrival;
Never shall I forget about this encounter.
My dear compatriots had long been in exile,
Their faces, covered with premature wrinkles,
Bore the stigma of a long suffering [...].

20. Caucasus Mountains

Somewhere in the Azeri part of the Caucasus lived Allilah, the heroine of a little-known but beautiful piece by **Czeslaw Niemen** (Niemen named the country as *'Azerbaijan'*):

Allilah is the girl's name
And in her eyes I see my Azerbaijan

Her father told me to go down to the valleys
Her eyes chased me for seven years
Even today when I'm alone
I remember that they stayed somewhere there

I have restlessness deep in my heart
I cannot forget those moments
When the first time the splendour of her eyes dazzled me
I felt the heat at the bottom of my soul

High in the mountains, old 'aul' sleeps
In the dark lakes, moon with him
But I will extract the silver sickle from the depths
I'll take it to the girl, when will come this day

Allilah, I'm waiting at the crossroads
For sure I will return, with God's help
I'll saddle the wind and unerringly arrive there
Where's Allilah eyes and Azerbaijan

(Based on translation by Graphite at www.thepolishmusic.com).

Qeydlər

Notes